

УДК 342.84

**ЕЛЕКТРОННЕ ГОЛОСУВАННЯ В УКРАЇНІ:
ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ТА СВІТОВИЙ ДОСВІД**

**ELECTRONIC VOTING IN UKRAINE:
PROSPECTS OF IMPLEMENTATION AND THE WORLD EXPERIENCE**

Начос Р.Р.,
студент

*Інституту прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Стаття присвячена дослідженню форм електронного голосування та підходів до його організації в різних країнах. Також автор приділяє увагу оновленню нормативного регулювання цієї сфери у вітчизняному та європейському законодавстві. На основі проведеного дослідження сформульовано висновки та пропозиції щодо визначення прийнятної моделі впровадження інструментів електронного голосування в Україні.

Ключові слова: вибори, виборча система, електронне голосування, електронні урни, інтернет-голосування, QR-код.

Статья посвящена исследованию форм электронного голосования и подходов к его организации в разных странах. Также автор уделяет внимание обновлению нормативного регулирования данной сферы в отечественном и европейском законодательстве. На основе проведенного исследования сформулированы выводы и предложения по определению наиболее приемлемой модели внедрения инструментов электронного голосования в Украине.

Ключевые слова: выборы, избирательная система, электронное голосование, электронные урны, интернет-голосования, QR-код.

The article is devoted research of forms of electronic voting and approaches to its organization in different countries. The author also pays attention to the updating of the normative regulation of this sector in domestic and European law. On the basis of the study conclusions and proposals on the identification of the most appropriate model of implementation of e-voting in Ukraine

Key words: elections, electoral system, e-voting, electronic ballot box, Internet voting, QR-code.

Постановка проблеми. Від якісної підготовки і проведення виборів та референдумів залежить забезпечення конституційних прав громадян та розвиток демократії. Система голосування, що сьогодні існує, є витратною, незахищеною від адміністративного тиску та несанкціонованих втручань [1, с. 219]. Численні факти фальсифікації результатів голосування підривають довіру громадян до представницьких органів влади та породжують політичну апатію. Важливість вивчення феномену електронного голосування зумовлена тим, що його запровадження розширить можливість залучення громадян до прийняття рішень загальнодержавного значення, мінімізує вплив людського фактору на підрахунок голосів та посприє становленню громадянського суспільства в Україні.

Розвинені країни Європи та Азії, а також США вже мають значний досвід у цій сфері. Аналіз цього досвіду дозволить ефективно використати позитивні напрацювання та уникнути прорахунків у процесі запровадження інструментів електронного голосування.

Стан опрацювання. Проблематика впровадження інструментів електронного голосування та підходів до його організації в інших країнах були предметом наукових досліджень таких вітчизняних та зарубіжних авторів, як І.Г. Сіденко, М.С. Міхровська, Н.В. Грицяк, С.Г. Соловйов, М.Н. Грачов, О.Ю. Пескова, І.Ю. Половко, С.В. Фатєєва, А.А. Насибулін, М.Ю. Мостова, Н.В. Титовська, Д.А. Кравець, Д.В. Угрюмов, В.Н. Хализєв, К.Ю. Матрєніна, С.А. Овчинніков.

Метою статті є аналіз переваг та недоліків різних форм електронного голосування в іноземних країнах з огляду на перспективу впровадження в Україні.

Виклад основного матеріалу. Електронне голосування (англ. e-voting) – це голосування з будь-якого публічного питання, участь в опитуваннях, виборах, референдумах, що передбачає використання електронних засобів для ідентифікації та підрахунку голосів [2].

Відповідно до Концепції розвитку електронної демократії в Україні, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2017 р., період між 2017 і 2018 роками відведений для формування основ впровадження електронного голосування, а також електронного виборчого процесу, електронних референдумів та електронних плебісцитів, а безпосереднє впровадження цієї системи має відбутись до 2020 року.

Комітет Міністрів Ради Європи, визнаючи, що в останні роки значно збільшилося використання державами-членами інформаційних і комунікаційних технологій в ході виборів, 14 червня 2017 року прийняв нові Рекомендації про правила електронного голосування. Нові Рекомендації визнають такими, що втратили силу, колишні Рекомендації (2004 р.) одинадцятьом державам-членам про юридичні, організаційні та технічні стандарти електронного голосування 2004 року, а також по-новому регулюють питання організації та проведення електронного голосування виборців на виборах в державах – членах Ради Європи. Цей документ визначає такі цілі електронного голосування: надання виборцям можливості подавати голоси з місць, відмінних від виборчих дільниць в їх виборчих округах; полегшення подачі голосу виборцем; спрощення участі у виборах і референдумах громадян, які мають право голосувати і проживають або перебувають за кордоном; розширення доступу до процесу голосування для виборців з обмеженими можливостями особистої присутності на виборчій дільниці і використання доступного там обладнання; підвищення явки на вибори шляхом надання додаткових способів голосування; відповідність голосування та рівня розвитку суспільства і підвищення використання нових технологій в якості засобу комунікації та участі громадян в демократичних процесах; зниження з часом загальних витрат органів, які проводять вибори або референдуми; достовірне і швидке повідомлення про результати виборів [3].

Венеціанська Комісія у доповіді від 12–13.03.2004 року попередила про необхідність вжиття додаткових заходів для мінімізації ризиків фальсифікації та визначила перелік вимог, яким має відповідати система електронного голосування, зокрема електронне голосування може використовуватися лише за умови, що система є безпечною (захищеною і надійною); система електронного голосування повинна бути прозорою, тобто, надавати можливість перевірки щодо її функціонування; виборці повинні мати змогу одержати підтвердження свого вибору і виправити його у разі допущеної помилки; для полегшення підрахунку голосів у разі конфліктної ситуації може передбачатися процедура роздрукування голосів [4, с. 328].

Існують такі форми електронних виборів:

- 1) голосування з використанням комплексів для електронного голосування;
- 2) голосування з використанням комплексів оптичного сканування, так званих електронних урн;
- 3) інтернет-голосування;

Комплекси для електронного голосування широко застосовуються на місцевих і федеральних виборах у США. У 2002 році був прийнятий федеральний Закон «Help America Vote Act» (Допоможемо Америці проголосувати) з метою відходу від паперових бюлетенів, важливих апаратів (виборчі крутять важіль біля прізвища кандидата) та перфокарткових машин (поряд з прізвищами кандидатів на спеціальних картах пробиваються отвори). Вже у 2004 році 29% зареєстрованих виборців скористались машинами електронного прямого запису (Direct-recording electronic, DRE) [5]. Процес голосування проходить шляхом вибору кандидата або партії на сенсорному екрані або через клавішне введення на електронному пристрої, встановленому на виборчій дільниці. Дані ходу голосування розміщуються на локальному носії або передаються на центральний сервер шифрованими каналами.

Найпоширенішою формою е-голосування є застосування комплексів оптичного сканування виборчих бюлетенів, тобто електронних урн. Нещодавнім прикладом впровадження електронних урн є вибори Президента РФ 2018 року, де виборчі дільниці було обладнано комплексами обробки виборчих бюлетенів КОИБ загальною чисельністю 10 000 одиниць. Такі комплекси складаються з накопичувача для бюлетенів і приймального пристрою, розміщеного на кришці виборчої скриньки, в якій об'єднана вся електронна апаратна частина, основу якої становить мікропроцесор з підключенням до нього сканером. Для зберігання даних комплекс забезпечений постійним запам'ятовуючим пристроєм, є також можливість підключення карти пам'яті SD. Використання таких комплексів мінімізує можливі фальсифікації результатів на етапі підрахунку голосів, однак вони не захищені від так званого вкидання підроблених виборчих бюлетенів [6]. Серед країн СНД наймасовіше електронні технології у сфері виборів були застосовані на виборах глави держави в Киргизькій Республіці у 2017 році. Вперше були використані електронні інформаційно-виборчі системи (ІВС), що включають автоматичні зчитувальні урни (АСУ), спеціальні захищені канали передачі даних, програмне забезпечення, центральний сервер і сайт. Ними були оснащені 374 виборчих дільниць на всій території Киргизстану [7].

Багаторічний досвід у сфері використання електронних урн також має Бразилія, де вперше в 2002 році були проведені електронні загальнонаціональні вибори голови держави. Попри побоювання, що безпека виборчого процесу могла забезпечуватись не повністю, Верховна виборча комісія оголосила про відсутність порушень, а міжнародні спостерігачі відзначили користь електронного голосування у забезпеченні швидкості і надійності виборів: з використаних на всій території Бразилії 406 000 електронних урн з технічних причини довелося замінити лише 3546, а результати голосування не були визнані лише в 111 з них [8, с. 361].

Безумовним лідером у сфері запровадження інтернет-голосування є Естонія. Інтернет-голосування було вперше проведено на місцевих виборах 2005 року, коли понад 9 тисяч виборців віддали свої голоси через Інтернет, що відповідало приблизно 2 відсоткам всіх, що беруть участь в голосуванні, виборців. На виборах до Європейського Парламенту в 2014 році більше 103 000 виборців використовували такий спосіб голосування – це 31% всіх виборців. Характерною рисою естонського підходу до організації виборів є те, що голосування можливе протягом 7 днів (період з 10-го дня до 4-го дня до дня виборів називається часом попередніх опитувань). Щоб гарантувати, що виборці висловлюють свою щирю волю, їм надана можливість змінювати своє електронне голосування шляхом голосування в електронному вигляді або шляхом голосування на виборчій дільниці під час попередніх опитувань [9, с. 237–238]. Однак перспектива такої системи е-голосування в Україні є сумнівною, оскільки вона потребує ідентифікації виборця за допомогою електронного паспорта, впровадження якого сьогодні на стадії активного обговорення. Також недоліком такої системи є вразливість комп'ютерних систем (віруси, хакерські атаки та можливість маніпуляцій та стороннього втручання у результати волевиявлення). Саме тому в США інтернет-голосування хоч і стоїть у списку пріоритетних напрямків розвитку, але масові вибори через мережу Інтернет провести не вдалося, оскільки фахівці з безпеки написали невтішний звіт про саму систему виборів. Це відбулося всього за 6 місяців до початку виборів Президента США 2016 року, коли система була повністю готова до використання. В окрузі Колумбія проводилися активні випробування іншої системи – Digital Vote by Mail, покликаної забезпечити можливість голосування для громадян США, які проживають за кордоном. Однак цей варіант також не був допущений до використання, оскільки фахівцями була знайдена уразливість в деяких елементах системи, що дозволяє сфальсифікувати збережений бюлетень вже після прийняття голосу [10].

Знаковим прецедентом електронного голосування стали вибори голови Студентського парламенту у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка 27 квітня 2017 року. Було випробувано модель голосування за допомогою паперових бюлетенів з QR-кодом, які друкуються безпосередньо перед виборцем. Список кандидатів у кожному бюлетені формується в різній послідовності. Зробивши позначку навпроти кандидата, необхідно розділити бюлетень таким чином, щоб на ньому залишились клітинки для голосування та QR-код, та опустити його в скриньку для голосування, обладнану сканером. Відбувається автоматичний підрахунок голосів за кандидатів, імена яких зашифровано. Кожен з кандидатів наділений частиною ключа кодування, після об'єднання яких лічильна комісія має змогу розшифрувати данні, отримані з електронних урн та встановити, кому з кандидатів віддана певна кількість голосів. Якщо підрахунок голосів буде відбуватися за допомогою ручних сканерів, можливість фальсифікації результатів буде також мінімізовано, оскільки особа кандидата відкривається вже після оголошення результатів голосування [11].

Висновки. Отже, попри бурхливий розвиток ІТ-галузі в Україні, виборча система залишається осторонь цих процесів. Наявне значне відставання у сфері запровадження технологій електронного голосування не лише від розвинених країн Західної Європи, а й від країн пострадянського простору.

Вбачається, що використання так званих електронних урн для автоматичного підрахунку голосів є найбільш прийнятною формою на перших етапах впровадження технологій електронного голосування. Визначальними перевагами цієї форми є зовнішня подібність до традиційної системи волевиявлення та відсутність потреби підключення до мережі Інтернет, що значно знижує ризик несанкціонованого впливу на результати. Перспективним напрямом вдосконалення такої форми є поєднання автоматичного підрахунку голосів комплексами оптичного сканування з персональною ідентифікацією на основі біометричних даних, що мінімізує можливість фальсифікації явки виборців з метою підробки виборчих бюлетенів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мостова М.Ю. Електронная демократия в избирательной системе Украины: долгожданная реальность или утопия? Вісник Маріупольського державного університету. Серія «Право». 2013. Випуск 5. С. 272.
2. Концепція розвитку електронної демократії в Україні, схвалена розпорядженням КМУ від 8 листопада 2017 р. № 797-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-%D1%80>.
3. Recommendation CM/Rec (2017) 5 of the Committee of Ministers to member States on standards for e-voting. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=0900001680726f6f.
4. Основополагающие документы Венецианской комиссии в области избирательного права и политических партий. Кишинев: Cu drag, 2016. 560 с.
5. Машины для голосования, которые не по зубам хакерам. Голос Америки. URL: <https://www.golos-ameriki.ru/a/us-voting-machine/3586068.html>.
6. Котов В. Выборы – 2018: не менее 23 млн россиян проголосовали на участках, оснащенных КОИБами. URL: <https://riafan.ru/1037393-vybory-2018-ne-menee-23-mln-rossiyan-progolosovali-na-uchastkakh-osnashennykh-koibami>.
7. Самые чистые выборы в СНГ — наблюдатели об итогах голосования в КР. URL: <https://ru.sputnik.kg/society/20171016/1035804289/-chistote-vyborov-prezidenta-kr.html>.
8. Грачев М.Н. Электронное голосование: «за» и «против» // Известия Тульского государственного университета. Серія «Гуманитарные науки». 2011. №1. С. 603.
9. Пескова О.Ю., Половко И.Ю., Фатеева С.В. Обзор подходов к организации электронного голосования. Известия ЮФУ. Серія «Технические науки». 2014. № 2 (151). С. 257.
10. Электронное голосование в разных странах. URL: <http://aceproject.org/ace-ru/focus/e-voting/countries>.
11. Прозорі вибори у КНУ. Центр комунікацій КНУ. URL: <http://univ.kiev.ua/news/8696>.